

תמלול פרק - פעלנות ופעלנות שיתופית - פנינה גל יעקב

מתוך ההסכת "הכלה למעשה" מבית היוצר של האגף הבכיר לחינוך יסודי מוריה טלמור, מנהלת את היחידה לטיפול בפרט משוחחת עם פנינה גל יעקב, מובילת תוכנית "ראשית", קהילת מחנכות במסגרת אליאנס, כל ישראל חברים.

פתיח: מה זה הפדגוגיה של זהויות? ואיך היא משנה את הדרך שבה אנחנו מלמדים ולומדים? מה זה אייג'נסי? ואיך תלמיד יכול גם לבחור, לפעול ולהשפיע? מה זה הון תרבותי? ואיך הוא משפיע על קידום הוגנות בחינוך? איך שומעים את הקול הפנימי של התלמיד ונותנים לו מקום? מה זה אומר לפעול מתוך הוגנות? כמנהלת? כמורה? כאדם?

מוריה: שלום, ברוכות וברוכים הבאים להסכת "הכלה למעשה". שמי מוריה טלמור, ואני מנהלת את היחידה לטיפול בפרט באגף חינוך יסודי במשרד החינוך, ומובילה גם את תחום ההוגנות בחינוך. אני מזמינה אתכם בכל פרק לצלול ביחד איתי, ועם מומחים ומומחיות מהתחום לעולם מרתק שהוא הבסיס לכל העשייה שלנו.

קול מהשטח: נהוג לדבר על הקופסה השחורה, אבל אני דווקא רוצה לדבר על הקופסה הצבעונית".

מוריה: זאת גליה, מחנכת כיתה ד'.

המשך קול מהשטח: הקופסה השחורה מתארת מערכת או תהליך שרואים רק את מה שנכנס ויוצא ממנה, אבל לא מה שקורה בפנים. בעיניי, בבית הספר גם כן לא תמיד מבינים מה קורה בפנים, ובעיקר שוכחים שהקופסה הזאת היא לא שחורה - היא צבעונית, ולכן אף פעם לא נכניס דבר זהה ונוציא דבר זהה. וזו התפיסה שמנחה אותי בעבודה.

מוריה: פנינה, מה דעתך על הדימוי הזה?

פנינה: אני חושבת שזה דימוי נפלא. קודם כל, לחשוב על בית הספר במונחים של קופסה צבעונית, גם במובן של המגוון והצבעוניות והברכה שיש בתוך זה, אבל גם במובן שבו תקופת בית הספר היא מאוד משמעותית עבור ילדים. קורים שם דברים מאוד מיוחדים, ויש לזה פוטנציאל עצום להתפתחות מדהימה, ויש בזה גם פוטנציאל לפחות מזה. ואנחנו רוצים לייצר את הצבעוניות הכי מדהימה שיכולה להיות.

מוריה: אז זה הזמן להציג את פנינה גל יעקב. פנינה עוסקת בסוציולוגיה ופילוסופיה של החינוך, ומובילה את תוכנית "ראשית - קהילות מחנכות" מטעם אליאנס - כל ישראל חברים. שלום פנינה.

פנינה: שלום מוריה.

מוריה: אני לא יכולה להמשיך בלי להבין קודם מה זה אומר סוציולוגיה של חינוך ופילוסופיה של חינוך.

פנינה: אז בעצם אני אתחיל מפילוסופיה של החינוך, זה העולם של אהבת החוכמה. בתחום של פילוסופיה של החינוך אנחנו נעסוק במושגים כמו צדק, יופי, מה ראוי - מה ראוי בחינוך ומה צודק בחינוך.

מוריה: הוגנות.

פנינה: הוגנות כמובן. הוגנות זה יותר מושג סוציולוגי, אבל בהקשר של פילוסופיה לוקחים את המושגים המאוד גדולים ומעמיקים בהם מאוד. אני חושבת שנושאים אלו מאוד מתקשרים אחד לשני. בסוציולוגיה של החינוך זה בעצם יותר תחום מחקר שעוסק בניתוח ביקורתי של מערכת החינוך. בהכרח יהיו בו מושגים כמו הוגנות, צדק חברתי, מאבקי כוח או יחסי כוח.

ואם אנחנו מסתכלים על מערכת החינוך, אז אנחנו נבדוק אם יש מערכי כוח, אם יש צדק והוגנות ואיך זה בא לידי ביטוי - אם יש פערים או אי-שוויון, ננתח אותו ממעוף הציפור. אני חושבת שמה שחשוב בתחום של סוציולוגיה של החינוך זה שהוא מאפשר לנו להתבונן על התמונה המלאה. זה כמו להרחיק רחפן או מצלמה לגובה ולראות רגע את התמונה כולה מלמעלה. כי בסופו של דבר, כשניגשים לבית הספר, אנחנו עובדים עם מחנכות כיתה ואין לנו ספק שמחנכות באות לעשות את העבודה הטובה ביותר. ולמרות זאת, כשאנחנו מרימים את הרחפן לאוויר, אנחנו רואים שיש שם פערים, ושהפערים לפעמים נוצרים בתוך המערכת ומתוך פעולה כזו או אחרת שמתבצעת באמצעות אנשי חינוך - בטח לא בכוונת מכוון, אבל זה שם. ורק כשאנחנו רואים את התמונה המלאה הזאת ממעוף הציפור, מהתמונה של הרחפן, כשאנחנו מתחילים להנמיך למטה. אז אפשר לדבר באמת על חינוך, אנחנו יכולים באמת להתבונן בפרט הקטן ולהסתכל עליו נכון ואמיתי.

4+

מוריה: ואז מדברים על פדגוגיה.

פנינה: נכון. אנחנו מדברים על פדגוגיה כתפיסה כוללת. פדגוגיה לפעמים טועים לדבר עליה בהקשרים של דידקטיקה או של תחומי הליבה. אבל בעצם אנחנו רוצים להגיד שמורה הוא לא רק בא

כדי ללמד את החומר. הוא הרבה יותר מזה. כאן אנחנו מכניסים את הנושא של תורת החינוך: מה המטרות של חינוך? מה באה המחנכת לעשות?

מוריה: חדדי בבקשה את ההבדל בין פדגוגיה לבין דידיקטיקה.

פנינה: אני חושבת שפדגוגיה זה תחום שהוא יותר רחב, שהוא מכיל בתוכו את ההקשר של הוראה. דידיקטיקה זה תורת ההוראה - איך מלמדים תחום ידע מסוים. כשפדגוגיה, תורת החינוך, תיקח בחשבון למשל את התלמיד: עם מה הוא הגיע הבוקר מהבית? מי הבית שלו? מה קורה איתו בלילות? מהם התחומים שהוא מאוד אוהב לעשות? איך מניעים אותו לפעולה? איך גורמים לו לא לעשות פעולות שהן רעות עבורו? איך גורמים לו ללמוד יותר טוב ולעשות יותר טוב את מה שהוא עושה?

מוריה: אנחנו עוסקים במודל שנקרא "יסודי עכשווי". האם אפשר להגיד שהמכוונות שלנו של תהליכי ההוראה והלמידה למאפייני הגיל, למאפייני הדור, למציאות המשתנה, להקשר הסביבתי והקהילתי - זאת הפדגוגיה? אבל לדבר על למידה פעילה או גיוון בדרכי ההוראה - זאת כבר הדידיקטיקה?

פנינה: אני חושבת שההפרדה היא לא מאוד דיכוטומית. הכל פדגוגיה. כל מה שסיפרת פה עכשיו זה פדגוגיה, זה נכנס תחת הכותרת של תורת החינוך.

אני אתן דוגמה. כשלימדתי במכללת חינוך ידועה בתוכנית של הסבה מקצועית, הגיעו נשים כמו אדריכליות ועורכות דין שרוצות להגיע לשליחות הזאת של חינוך, אבל בעצם הן רוצות רק ללמד. והן הגיעו ואמרו לי: "אני באה ללמד מתמטיקה, מי שרוצה שיישאר, מי שלא רוצה שלא יהיה כאן". זו שליחות מדהימה, בטח כשאת חושבת על המחסור במורים ואת אומרת - אנשים באים ממקצועות חופשיים ורוצים לבוא למערכת החינוך, זה מרגש. יחד עם זאת, את מבינה שעכשיו צריך לתת להם את המקום של חינוך ולהגיד: רגע, מורה למתמטיקה אנחנו יכולים גם להשיג ב-AI. אנחנו לא מחפשים בוטים, אנחנו מחפשים אנשים. אנחנו מחפשים אנשי חינוך. גם אם אתה "רק" מורה למתמטיקה, אתה עדיין נכנס למערכת חינוך שיש בה הכל ויש בה את כולם.

מוריה: והתלמיד הוא שלם, אי אפשר להסתכל עליו רק בהיבט אחד.

פנינה: בדיוק. התלמיד הוא שלם והחיים שלו הם מלאים, וכל הדבר הזה נכנס לכיתה: המשפחה שלו, אם הוא קם לא טוב בבוקר, או אם הוא מאוד רוצה ללמוד מתמטיקה ואין לו מושג איך. זה תלוי בכל כך הרבה דברים, אבל בסוף אני רוצה שמורה יראה בתלמיד משהו מאוד שלם. וזו תפיסה של חינוך, לא רק של הוראה. פדגוגיה זה להבין מה המטרות של החינוך - אנחנו רוצים שהם יהיו אזרחים טובים? שהם יהיו אנשים טובים? מה זה אומר "אנשים טובים"? זה להבין רגע איך רואים ילד.

מוריה: וכל התפיסה הזאת מתכנסת לתוכנית "ראשית" של מחנכות כיתה?

פנינה: כן. תוכנית "ראשית" - קהילות מחנכות" היא בעצם שותפות של קרן משפחת ליאון יחד עם אגף לחינוך יסודי במשרד החינוך. אנחנו גוף מפעיל, "כל ישראל חברים", של התוכנית הזאת. אנחנו נכנסים לבתי ספר ומייצרים קהילות מחנכות שבהן אנחנו מעבירים את המחנכות תהליך הכשרה, ומייצרים קהילה שבה אפשר ללמוד, להתייעץ ולהביא מצוקות מתוך התפקיד. אנחנו רוצים לקדם שוויון הזדמנויות באמצעות מחנכות הכיתה.

מוריה: לפני שנצלול פנימה, חשוב לי לציין שהתוכנית הזאת היא שיתוף פעולה רחב של אגף חינוך יסודי במינהל הפדגוגי של משרד החינוך, יחד עם קרן ליאון ו"כל ישראל חברים" - אליאנס. אני עוקבת כחלק מצוות האגף על העבודה הענפה שיש בתוך התוכנית הזאת, והיא באמת מרתקת. כשאת ניגשת לעבוד עם מחנכות הכיתה, מה נקודת המוצא שלך לגביהן?

פנינה: אני חושבת שהדבר הראשון והבסיסי ביותר זה שאנחנו רואים במחנכות הכיתה כאלו שהגיעו למקצוע הזה לא בשביל השכר ולא בשביל היוקרה, אלא בשביל השליחות החינוכית. ואז הרבה פעמים אנחנו פוגשים איזשהו פער בשטח. הפער הוא לא שנעלמה השליחות החינוכית; ראיתי מחנכות יוצאות ממכללות עם ברק בעיניים וראיתי מחנכות ותיקות לגמרי שעדיין נמצאות עם ההתלהבות הזו. ועם זאת, יש משהו במערכות מאוד גדולות שמביא איתו שחיקה ואיזו עייפות. אנחנו מאוד רוצים לבוא ולהחזיר את הברק לעיניים של מחנכות הכיתה - להזכיר להן למה הן כאן. בואי נקלף רגע את הקליפות של העייפות ונחזור לגרעין, למקום שממנו את יוצאת.

מוריה: אז העיסוק הוא ערכי?

פנינה: העיסוק הוא מאוד ערכי, אבל גם פרקטי. אנחנו נעים בין ערכים ותפיסות לבין פרקטיקות. אחרי שעסקנו בזהות של מחנכות הכיתה - באיזה מין מחנכות היא בוחרת להיות - אנחנו גם נדבר על איך את יכולה לקדם שוויון הזדמנויות ולראות את הילדים שלך בזהות שלהם יחד עם המשפחות שלהם. השאלה שחוזרת היא: למה את כאן? למה דווקא את? למה דווקא בבית הספר הזה ובשכונה הזאת עם האתגרים האלה?

מוריה: אילו תשובות את מקבלת כשאת שואלת את ה"למה" הזה?

פנינה: קודם כל, זה מדהים לראות את ההתרגשות בעיניים של המחנכות. פתאום הן מבינות שלא באנו עם איזו מצגת להרביץ בהן תורה ולהגיד להן מה נכון ומה לא נכון. באנו רגע לראות אותן ולהקשיב להן, ואז הן מתחילות לספר סיפורים על הבית.

מוריה: זאת הפדגוגיה מבוססת זהות.

פנינה: לגמרי. אנחנו עושים את זה גם בתהליכים מקבילים. אנחנו רוצים שמחנכות יחוו את זה שרואים אותן ושקשובים להן. אכפת לי מהסיפור שלך, אכפת לי ממה שאת מביאה לתוך הכיתה. עכשיו את חוזרת לכיתה, סוגרת את הדלת - אכפת לך ממה שהילד הזה מביא.

מוריה: המחנכות באמת משתפות בתהליכים האלה? הן מתחברות להיבטים האלה של הזהות?

פנינה: מדהים כמה כן. הרבה פעמים כשנכנסים לחדרי מורים מקבלים קצת "עננה של ציניות" - שעות צהריים אחרי יום עבודה, כבר קשה להן. ואז כשמתחילים לדבר עליהן, על הזהות שלהן ועל מה שהן מביאות מתוכן - מהאמונות והערכים המבוססים על בית והיסטוריה - זה מעיר אותן. זה פתאום מרגיש ש"רואים אותי" בתוך המערכת הגדולה הזאת. בבית ספר יש מערכת סבוכה - יועצת, מנהלת - ופתאום יש שעתים שאנחנו במעגל ואנחנו עסוקים בנו, במי אנחנו ומה אנחנו מביאות לחינוך. זו בחירה אמיצה מאוד להיות בחינוך.

מוריה: מה שאת אומרת מעניין מאוד וגם מתקשר לפרקים נוספים שבהם דיברנו על הזהות של המורים ולא רק של התלמידים. מעניין אותי לדעת איך זה בא לידי ביטוי בעבודה עם המחנכות, ואחר כך במה שקורה בתוך הכיתה.

פנינה: אחד הכלים היותר משמעותיים שאנחנו עושים בו שימוש זה בניית קהילה. אנחנו מגיעים לבית הספר ובונים קהילת מחנכות.

מוריה: מה זה אומר קהילת מחנכות? יש חדר מורים, יש צוות... מה ההבדל?

פנינה: זה מעגל שיש בו רק מחנכות כיתה וצוות ניהול, שבו אנחנו מייצרים בתהליכים אמון. הן יכולות לבוא ולהגיד את כל מה שכואב להן - את הכישלונות ואת ההצלחות, לדבר על רעיונות ויזמות ומה הן צריכות כדי להצליח. ואנחנו רוצים שבתהליך מקביל הן יעבירו את הראייה הזאת גם לכיתה. אם יש תפיסה של יצירת אמון וביטחון בקהילה, התהליך המקביל הרצוי הוא שזה יקרה גם מול הילדים בכיתה.

מוריה: למה רק מחנכות? מה עם המורים המקצועיים?

פנינה: זו "שאלת מיליון הדולר". הרבה בתי ספר מתקשים עם הסיפור הזה של פיצול חדר המורים. יחד עם זאת, התפיסה היא שמחנכות כיתה הרבה פעמים לא זוכות להכשרה ספציפית על התפקיד

שלהן. זה לא נתפס כפרופסיה, למרות שזה לגמרי פרופסיה. אם מורה למתמטיקה מקבל השתלמות בנושא מתמטיקה, גם מחנכת כיתה צריכה לקבל הכשרה בנושא של חינוך כיתה.

זה סופר חשוב בחינוך היסודי, כי למחנכת יש כמות שעות מאוד משמעותית בכיתה שלה. בגלל מאפייני הגיל של הילדים והצורך שלהם במבוגר משמעותי, ההשפעה של המחנכת היא כפולה ומכופלת. מחנכת כיתה רואה את התלמידים שלה רוב שעות השבוע. ביסודי יש לך יכולת להתבונן על הילד, לשמוע אותו ולהיות עם קשב אמיתי ועמוק.

מוריה: הזכרת קודם את הצורך לראות את הילד השלם. מחנכת יכולה לעשות זאת בשל היכרותה הרבה - היא זו שבקשר עם ההורים, היא פוגשת את המשפחה והיא זו שאמורה להיות אמונה על מתן המקום לזהות של הילדים בתוך הכיתה שלה.

פנינה: נכון. והן צריכות לקחת את זה בחשבון בכל אחת מהפרקטיקות שלהן. למשל, כשאת מגיעה לשיחת הורים - איך את מתייחסת אליהם? האם יש הבדל באופן שבו את מתייחסת להורים ממעמד כזה או אחר? זה לא במקום של לשפוט, אלא לעשות חשיבת עומק. הייתה לי שיחה כזו עם מחנכות מדהימות שאמרו: "כן, יש הבדל בין איך שהתייחסתי להורים ששניהם עורכי דין לבין איך שהתייחסתי להורים שהם יוצאי אתיופיה". והן שאלו את עצמן - למה? הרי אני לא גזענית ולא אוהבת אותם פחות. מה קרה לי? הניתוח הזה הוא סופר חשוב.

מוריה: וזה מה שאתם עושים בקהילה? עיסוק במודעות?

פנינה: אנחנו עוסקים המון במודעות ובמה שנקרא "תודעה חברתית עמוקה". להרכיב את המשקפיים החברתיים. האם חשוב לי אם הם עניים או עשירים? האם זה משפיע אחר כך על ההצלחה של הילד? האם אני רוצה שזה ישפיע? לא. אז איך אני עושה את זה אחרת? ראיתי מחנכות שלקחו את המשקפיים החברתיים האלו ממש לתוך הפרקטיקות שלהן.

מוריה: זה מאוד קשה. זה לשים מראה קבועה לעצמנו ולחשוב כל הזמן האם אני מתנהלת בצורה הכי הוגנת. והתשובות לא תמיד נעימות לנו.

פנינה: נכון, זה באמת מאוד קשה. הסיפור של קהילת מחנכות הוא זה שמאפשר להביא נושאים שהם "תפוח אדמה לוהט". זה מרחב בטוח שבו קשה לי להתבונן על עצמי כמי שהתייחסה אחרת להורה, למרות שאני לא רוצה להפלות. כשהמחנכות מקבלות את התודעה החברתית הזאת ומתמסרות לתהליך, הן מודות עליו מאוד. בסוף הן באו לאהוב ילדים ולפתח אותם.

מוריה: הן מדווחות על כך שזה מייצר אצלן שינוי בכיתה?

פנינה: הן קודם כל מדווחות שזה עושה שינוי אצלן. בכיתה קצת יותר קשה לבחון את זה בלי תצפיות, אבל אצלן זה עושה שינוי. למשל, הרבה פעמים מדברים במחקר על ההקשר המגדרי - שבנים מקבלים יותר זמן במה מבנות. בשנייה שמחנכת מבינה את זה, היא מסתכלת על הבנות השקטות יותר. אותו תהליך קורה כאן.

הסיפור המעמדי הוא מאוד קשה. אוכלוסיית מחנכות הכיתה היא הרבה פעמים אוכלוסייה שעברה מוביליות חברתית בעצמה, והן רוצות לשקף לתלמידים ש"מי שרוצה מצליח". הבעיה עם האמירה הזאת היא שהיא גם מסמנת את הצד השני - שמי שלא מצליח פשוט לא מתאמץ או לא רוצה. זה שם כובד אחריות על ילדים, כיוון שיש גם סביבה ונסיבות ועוד המון דברים שמשפיעים.

מוריה: זה בטח תהליך מאוד ארוך.

פנינה: נכון. אנחנו נכנסים לשישים שעות לבית ספר - שלושים שעות במליאה במסגרת הקהילה ועוד שלושים שעות של ליווי גמיש ליוזמות של המחנכות. אנחנו לא רק מציפות את הדברים, אלא נותנות מענה וליווי. התהליך הוא של לפחות שנתיים במודל הבית ספרי. אנחנו מגיעים כשותפים - לא באים "לבדוק מה לא בסדר ולתקן", אלא לבוא ללמוד איתן ביחד מאיפה הן באות.

מוריה: והמטרה המשותפת היא קידום שוויון הזדמנויות?

פנינה: כן. יש לנו שתי מטרות: אחת היא קידום הפרופסיונליות ותפיסת התפקיד של המחנכת. מתוך זה אנחנו אומרות למחנכת: את כל כך מרכזית שיש בידיים שלך את הכוח לקדם שוויון הזדמנויות עבור התלמידים שלך. מחקרים שהוזמנו הראו שיש שלושה תחומים שמשפיעים על כך: אקלים וביטחון, זהות ושייכות, ותפיסה עצמית.

באקלים וביטחון - כשילד מרגיש בטוח להיות הוא ולהיכשל, הוא יפרח וילמד. **בזהות ושייכות** - כשילד מרגיש שיש מקום לבית שממנו הוא בא, הוא מרגיש שייך ולא מרגיש כמו "אורח" שצריך לבקש רשות. **ובתפיסה עצמית** - כל ילד צריך להאמין ביכולות שלו ולהרגיש מסוגל לחלום בתוך הקופסה הצבעונית הזאת. אנחנו לא מגשימים להם את כל החלומות, לפעמים להתרסק מול חלום זה גם בסדר כשאתה בסביבה בטוחה שיכולה לתת משוב.

הדבר החשוב ביותר בקופסה הצבעונית הוא שילדים יגיעו ממעמדות שונים וירגישו שהם שווים הזדמנויות. שהם חלק מהצבעים. שהצוות יגיד להם: הכל בשבילכם. מקום שבו אנחנו משילים את הדעות הקדומות והסטיגמות שמונחות על כתפיים של ילדים.

מוריה: פנינה, אני מקשיבה לך ואני שואלת את עצמי - מה הסיפור האישי שלך?

פנינה: נולדתי וגדלתי בבאר שבע למשפחת פועלים. אצלנו בבית היה ברור שבית ספר זה הדבר החשוב ביותר. זה מה שיכול לגרום לך להגיע למקום טוב או ש"לא ייצא ממך כלום". הייתה הבנה שבית הספר הוא המינוף למוביליות חברתית. המסר שקיבלנו היה שמי שישקיע, יתאמץ ויהיה חרוץ - יצליח.

מה שלא הבנו אז, ואני מבינה יותר עכשיו במחקרים שלי בסוציולוגיה, זה שיש עוד הרבה היבטים. גם אם נהיה חרוצים, עדיין יחסרו לבני המעמד הנמוך נכסים כמו הון תרבותי והון חברתי. למשל, כשנפגשתי עם מישהו במכון מנדל לפני עשור וגילינו שגדלנו באותו תיכון באותה שכבה בבאר שבע, הוא שאל אותי: "עשית שנת שירות?". אמרתי לו שלא. הוא אמר שזה "בדיוק אני" ולא הבין איך לא עשיתי. התשובה שלי הייתה - אני לא ידעתי. לא ידעתי על האפשרות הזאת ושהיא קיימת עבורי. הייתי ילדה שקפצה על כל הזדמנות - חוג רדיו, עיתונאות - ואין שום דרך שבה לא הייתי הולכת לשנת שירות אם הייתי יודעת עליה.

אז שוויון הזדמנויות זה קודם כל נגישות לידע, אבל לא רק שהידע יהיה שם - אלא לדעת איזה שאלה לשאול. אם אני לא יודעת לחפש "שנת שירות", מה זה עוזר שהידע נגיש?

מוריה: קראתי פסקה שכתבת: "קידום מערכת חינוך שוויונית ונקייה מתיקונים שתאפשר לכולם לצמוח... בלי שמוגבלויות של תרבות וסטטוס חברתי-כלכלי יגדירו את עתידם". את מדברת על הזדמנויות שנחסמות מתלמידים גם היום.

פנינה: כל הזמן יש כאלו. ההזדמנויות נפתחות או נחסמות מהבית הרבה פעמים.

מוריה: אנחנו מדברים במודל ההוגנות שלנו גם על עיקרון השקיפות.

פנינה: שקיפות הולכת לשני צדדים: פעם אחת שילד יהיה שקוף וההזדמנויות לא יהיו נגישות לו. הפעם השנייה היא השקיפות של כוח המעמד - מעמדות גבוהים הרבה פעמים לא מבינים כמה פריבילגיות יש להם. הם תמיד ישייכו הצלחה לכישרון ויכולת, ולא לקשרים או לגישה למידע. יש אוכלוסיות שכל הדלתות נפתחות בפניהן. התפקיד של המערכת הציבורית הוא לצמצם את הפער הזה - לתת את ההון החברתי והתרבותי הזה למי שלא קיבל אותו מהבית.

התפקיד שלי הוא להתאים את מה שצריך לילדים. פגשתי את זה מאוד כשניהלתי מחלקה לחינוך מיוחד בעיריית באר שבע; הייתי צריכה להכריח את עצמי לנשום עמוק ולראות מה באמת צריך ונכון, גם כשיש הורים ש"דופקים על השולחן" וכאלו שלא.

מוריה: וזה נכון גם ברמת המורה. תמיד מדברים על זכות הבחירה של ההורה מול זכות המערכת. אני אומרת הרבה פעמים - מספיק להיכנס לבית ספר לחינוך מיוחד של ילדים עם הפרעות התנהגות. אפשר לראות מאיפה מגיעים הילדים.

פנינה: כל כך נכון. כשאת מרימה רחפן לשמיים ומסתכלת על בית ספר כזה, את תמצאי מאפיינים סוציאליים מובהקים. לעומת זאת, בבתי ספר דמוקרטיים או פתוחים את תראי ילדים עם בעיות התנהגות ממעמדות גבוהים שמצאו אלטרנטיבות יוקרתיות ולא מתייגות. לכן התמונה הסוציולוגית חייבת לשרת אותנו במערכת החינוך ולא להיות מנותקת מעולם המעשה.

מוריה: אני דור ראשון להשכלה גבוהה. המושג הזה ש"את יכולה לעשות כל מה שתרצי" כנראה הוא לא משהו שכל הילדים מאמינים בו באמת. חלק מהעניין הוא לפתח אצל הילדים את ה-Agency שלהם - שאתה עצמך יכול לגייס את המערכת סביבך.

פנינה: לילד יש אחריות, אבל חשוב לא להסיר את האחריות מהסביבה. אני רוצה שילדים ידעו להגיד: "זה לא נכון ששחמט לא בשבילי, אני רוצה לנסות". אבל הם לא ידעו להגיד את זה אם אין איש חינוך שיאמין בהם ויגיד להם: "אתה צודק". אנחנו כמערכת חינוך ציבורית צריכים לראות את זה. אנחנו חייבים להיות שם כי הם עדיין ילדים ואנחנו מובילים אותם.

חשוב שנשים לב שילדים מגיעים מבתיים שונים. בית הספר עושה דברים בצורה מסוימת שלא תמיד נותנת מקום לנכסים התרבותיים של כל בית. המפגש הזה סופר חשוב כי יש ילדים שמרגישים שבית הספר שונה מאוד מהבית בערכים ובנראות. רואים את הילדים בהישגים ובציונים, אבל לא רואים את הזהות שלהם ואת מה שעומד מאחוריהם. למשל בטקס - אם אף פעם אין שיר שנשמע כמו בבית שלי, מה זה אומר על הלגיטימיות של הבית שלי? אם הבית שלי מנוגד לערכים בבית הספר, מה זה אומר על ההורים שלי? שהם לא בסדר? זה מקום שבו אתה מרגיש שאתה פשוט לא שייך.

מוריה: ומה קורה כשילד מרגיש ככה ולא יודע להמשיג זאת?

פנינה: הוא יזרוק כיסא או לא יעשה מבחן. או שהוא יתנכר לבית שלו כדי לאמץ את כללי בית הספר. הכל משפיע על תחושת המסוגלות. אנחנו צריכים לאפשר לילדים לחלום.

אני רוצה לחזור למחנכות. איך מחנכת כיתה צריכה להתנהל אחרת בתהליך הזה? מה הציפייה שלך ממנה?

פנינה: זו שאלה טובה. המחנכות שואלות: "מה אני עושה עם זה מחר בבוקר?". קודם כל, המחנכת צריכה להבין שזו העבודה המהותית שלה - זה לא משהו נוסף. כשמחנכות שואלות מה לעשות, התשובה הראשונה היא שהצלחנו לערער אותן כך שהן כבר לא על "אוטומט", אלא חושבות. חיברת אותן ל"למה" שלהן.

הדבר השני הוא דגש על פרקטיקות. למשל, איך אני עושה ישיבה פדגוגית אחרת? איך אני לא נתנת לדעות הקדומות שלי ולוויכוח שהיה לי עם הילד שלשום להשפיע על ההחלטות המקצועיות שלי? אני צריכה להיות מקצוענית. צריך לתת הרבה יותר כוח לחינוך, ואז נצטרך פחות טיפול.

מוריה: כשאת מדברת, אני חושבת על המורים בהקשר האישי שלהם ונזכרת בשיר של יהודה עמיחי: "וכל הזמן רצים שליחים הלוך ושוב אל ילדוטי כדי להביא משם דברים שהשארתי...". אני מרגישה ש"כל ישראל חברים" הוא הבית המקצועי שמזכיר לנו את הבית.

פנינה: ממש ככה. גם אנחנו כמנהלות בתוך "כל ישראל חברים" חזרנו לסבתות שלנו ולמסורות שלנו, ואנחנו רוצות שכל מחנכת תרגיש זאת גם - שאנחנו רואים אותה עם כל ההיסטוריה והמשפחה שלה.

מוריה: אנחנו ממש לקראת סיום. מהו "משפט הזהב" שלך?

פנינה: המסר המרכזי הוא שאין מתכונים קלים לחינוך. לאנשי חינוך יש את הזכות לבחור מה יקרה בקופסה הצבעונית הזאת - האם לשעתק פערים או לייצר באמת שוויון הזדמנויות. זה התפקיד הכי חשוב של מערכת החינוך בישראל היום.

מוריה: תודה רבה פנינה. זה היה מרתק. לפני שנסיים, חשוב לי להזכיר לכם שהוגנות והכלה מתקיימות בראש ובראשונה בתוך הכיתה. המשאב הכי חשוב הוא אתם - המורות והמורים. תודה לחנה ללוש, מנהלת האגף לחינוך יסודי, ותודה לכל צוות מט"ח. ניפגש בפרק הבא של "הכלה למעשה".